

YU ISSN 0350—6428

Књижевна
историја

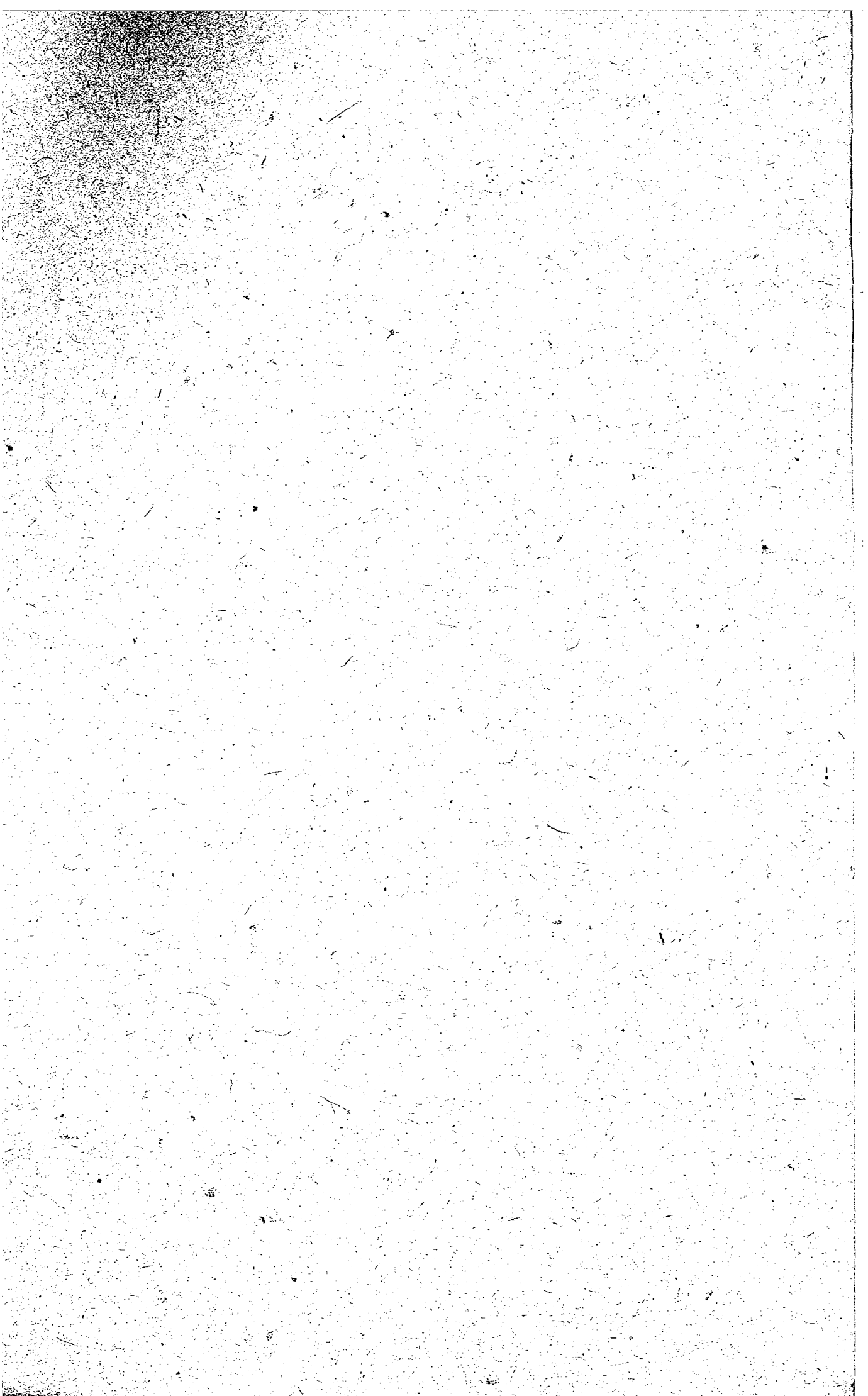
XVI **62** 1983

БЕОГРАД

ДРАГИША ВИТОШЕВИЋ, БОРБИЈЕ ВУКОВИЋ
УПИТНИК

ЗА ЈЕДНУ ИСТОРИЈУ КЊИЖЕВНЕ ПЕРИОДИКЕ
БОРБИЈЕ ВУКОВИЋ

---

*Драгиша Витошевић
Борђије Вуковић*

УПИТНИК

I) Библиографски подаци о часопису

Наслов, поднаслов, време излажења, главни уредник, издавач, место излажења, место штампања.

II) Покретање часописа

Да ли постоје сведочанства о покретању часописа (објављена или рукописна)? Да ли су познати подаци о припремама за излажење часописа, о утврђивању концепције, избору наслова, уређивачкој политици и могућним сарадницима?

Да ли је датом часопису претходио неки други часопис? Ако јесте, каква је веза између њих?

III) Програм

Да ли је часопис имао свој програм? Да ли се уредништво држало програма?

Да ли је у првом броју изнет програм и у ком облику је то учињено?

Да ли се програмски ставови уредништва дају и у огласима, позивима на претплату, најавама излажења, интервјуима с уредницима? Или касније, у чланцима, белешкама, полемикама?

Да ли је часопис преузео или се ослањао на програм једне књижевне школе, покрета, правца?

Да ли у програму има и идеолошких ставова?

IV) Уредник

Какав је био положај уредника у књижевном животу (почетник, познати писац или критичар, професор, тзв. утицајна личност која се занима за књижевност али се њоме не бави, итд.)?

Да ли је уредник претходно уређивао неки часопис?

Да ли је био професионални уредник?

Да ли је био стварни или само номинални уредник?

Ако часопис има два уредника, како су разграничене њихове надлежности?

Какав је био утицај уредничког књижевног рада на часопис?

Да ли је уредник имао одређене књижевне погледе?

Да ли је заступао политичка и идеолошка схватања?

Да ли је био члан неке странке (и које)?

Да ли је уредник водио неку језичку политику?

Да ли се и како у часопису писало о уреднику и о његовим пријатељима и присталицама?

V) Уредништво

Да ли је постојало уредништво? Да ли су на корицама штампана имена чланова уредништва?

Какав је био састав уредништва (године старости, струке, књижевни и политички погледи)?

Какви су били односу у уредништву (међусобне разлике, везе с главним уредником, сукоби и полемике)?

Каква је била сарадња чланова уредништва у часопису? Да ли је сарадња била стална или повремена? Какве прилоге су објављивали чланови уредништва? Који су чланови уредништва били више а који мање активни или свим пасивни?

Да ли су чланови уредништва сарађивали у другим часописима и листовима. Ако јесу, да ли је то утицало на часопис у чијем су уредништву били?

VI) Власник и издавач. Штампанье часописа.

Постоје ли подаци о власнику, издавачу, штампарији и повериоцима (у самом часопису или другде)?

Да ли је власник утицао на рад часописа?

Да ли су поједине групе, странке или установе преко власника утицале на рад часописа?

Ако су установе, странке, групе били власници и издавачи, какав је био њихов утицај на часопис?

Да ли је часопис добијао новчану помоћ од установа, странака, група?

Да ли је часопис уредно излазио? Како је био штампан (грешке, исправке)?

VII) Сарадници

Да ли су сарадници чинили одређену групу? Шта им је било заједничко, шта их је повезивало?

Како су се сарадници потписивали (иницијали, псеудоними и сл.)?

Колики је број сарадника? Да ли се повећавао или смањивао током излажења часописа? Шта се на основу тога може закључити о часопису и његовом положају у књижевности и друштву?

Који су стални, који повремени или случајни сарадници?

Да ли су се неки познати писци први пут јавили у датом часопису?

Да ли су неки писци одбијали да сарађују у њему?

Да ли је часопис одбијао сарадњу неких писаца?

Да ли се запажа неки регионални кључ у избору сарадника? Да ли је часопис имао сталне или повремене сараднике из одређеног краја или мањег града? Ако јесте, због чега?

Које све некњижевне чињенице могу бити важне за разумевање сарадње појединих сарадника у часопису: висина хонорара, издржавање од сарадње, родбинске везе с уредником, прогони и хапшења и томе слично?

Да ли је часопис имао сараднике из иностранства, да ли је доносио прилоге које су страни писци писали специјално за тај часопис?

VIII) Читаоци

Да ли се часопис обраћао читаоцима? Како је то чинио? Шта се од њих тражило (новчана помоћ и др.)? Има ли жалби на неуредне претплатнике? На шта се све уредништво позивало када се на било који начин обраћало читаоцима?

Шта садрже писма читалаца и одговори уредништва? Да ли постоји нешто што ту преписку посебно одликује (тон, епистоларне формуле, савети, прекори, објављивање писама у целини или у изводима)?

Да ли постоје подаци о читаоцима (о њиховом занимању, узрасту, националној и другој припадности)?

Да ли је часопис рачунао на одређену врсту читаоца, на њихове ставове, уверења? И у чему се то огледа?

IX) Часопис и...

Како се часопис односио према друштвеним установама и „центрима моћи“: двор, влада, црква, странке, полиција, војска, јавна и тајна удружења?

Какав је однос часопис имао према страним културама, државама, „силама“? Да ли је оријентација његова била русофилска, франкофилска, аустрофилска или која друга? Да ли се супротстављао утицају неке стране културе или „силе“ у својој средини?

Однос према другим часописима и листовима: солидарност, сарадња, намерно прећуткивање, полемичке жаоке, исти или повремени сукоби?

X) Цензура

Да ли у самом часопису постоје трагови цензуре (беле и прецртане странице) или подаци о њој (белешке уредништва о цензурисаним деловима текста или о забрани појединих прилога)?

Да ли се подаци о цензури налазе у другим часописима, листовима, билтенима, у писмима, мемоарима, архивама?

Шта је све условљено цензуром: изостављање имена сарадника, псеудоними, шифре, алузије, „езоповски језик“, перифразе, замена термина, ненавођење аутора преведених текстова, наслови које уредништво даје да би заварало цензуру?

Да ли су одређене теме изостале због цензуре?

Да ли је часопис вршио својеврсну цензуру из обзира према моралним и верским нормама, угледним личностима, туђим вероисповестима? Да ли се часопис уздржавао од

напада на стране државе у којима је имао сараднике, читаоце и неке своје посебне интересе?

XI) *Графичка опрема*

Да ли се часопис опремао по угледу на неки други, домаћи или страни часопис?

Да ли се опремао по истом шаблону?

Да ли је на опрему утицала нека уметничка личност, школа или правац?

Да ли се у часопису срећу графички знаци, симболи, амблеми који имају утврђено значење или пак идеолошке конотације?

XII) *План часописа*

Да ли су текстови распоређивани према одређеном плану?

Шта се налази на уводном месту? Уводник, програмски чланак, оглед, песма, приповетка, роман, драма?

Да ли су се на уводном месту увек објављивали текстови исте врсте?

Да ли се у томе испољава неки став уредништва?

Постоје ли рубрике које имају назив или оне које су графички обележене? Да ли су оне сталне или повремене?

Да ли је редослед рубрика сталан или променљив? Која се уређивачка концепција у томе показује?

Да ли је рубрика предодређивала обим и друге одлике текстова?

Које су рубрике биле највише истакнуте (број сарадника, обим текстова, место на којем се налазе)?

XIII) *Жанровске поделе*

Да ли је уредништво држало до жанровских подела? Да ли је према њима подешавало план часописа?

Какав је однос књижевних и осталих прилога?

Који се жанрови истичу по броју и вредности објављених текстова?

XVI) *Поезија*

Шта се све објављивало: лирске песме, поеме, „песничке приповетке“, песме у прози?

Која су заједничка формална својства поезије у часопису (врста стиха, строфе)?

Да ли су у поезији учестани архаизми, дијалектизми, кованице, туђице?

Које су реторичке фигуре учестане у тој поезији?

Да ли се и у ком обиму објављивала пригодна, аматерска и епигонска поезија?

Постоје ли утицаји домаћих песника (Његоша, Бранка Радичевића, Змаја, Костића, Јакшића, Војислава Илића, Дучића, Диса, Црњанског и др.) на поезију која се објављивала?

Да ли се запажа и утицај народне поезије?

Да ли постоје страни утицаји? Утицаји личности (Хајнеа, Бајрона, Бодлера и др.) или праваца (романтизма, симболизма, експресионизма)?

Какав је књижевноисторијски значај објављене поезије?

Да ли су се у часопису издвајале поједине песничке личности?

Да ли су оне утицале на објављивану поезију?

XV) Проза

Шта се све у часопису објављивало: приповетке, романи, приче, цртице?

Да ли су се романи објављивали у наставцима или у одломцима?

Која врста уметничке прозе преовлађује?

Да ли су се прозне врсте разграничавале према темама („приповетка из сеоског живота“, „роман о...“)?

Које теме се највише срећу у прози?

Да ли постоје приповедачки поступци и облици који су карактеристични за прозу у часопису (дијалог, монолог, доживљени говори, описи)?

Које су језичке одлике те прозе (архаизми, дијалектизми, туђице, професионална лексика, одступање од норме)?

Које место је имала документарна проза (писма, дневници, мемоари, биографије, аутобиографије, хронике)? Да ли је нека од тих врста доминантна?

Да ли постоје везе између документарне и уметничке прозе у часопису?

Какав је књижевноисторијски значај објављене прозе? Шта је новаторско а шта епигонско?

Да ли су се ту издвајали поједини домаћи или страни прозни писци? Да ли су утицали на прозу коју је часопис објављивао?

XVI) Књижевна критика, историја и теорија књижевности

Да ли су се у часопису разграничавале критика, историја и теорија књижевности?

Које место заузима критика?

Које су врсте критичких текстова објављиване: чланци, прикази, огледи, писма? Да ли су њихова жанровска обележја упадљива и постојана?

Да ли се критичари придржавају одређених методолошких начела? И да ли их образлажу?

Да ли поседују мерила вредности? Шта највише а шта најмање цене у делима о којима пишу?

Која су дела позитивно а која негативно оцењена? Која су важнија дела тог времена заобиђена? Која су безначајна дела била позитивно оцењена? Да ли се зна због чега (у оба случаја)?

Који су критичари највише деловали у часопису? Чиме се они одликују?

Које су врсте књижевноисторијских радова објављиване: монографије, студије, ситнији прилози?

Која су раздобља и који писци из прошлости највише проучавани и зашто?

Има ли нових оцена, рехабилитација, књижевноисторијских открића?

Како су се схватале књижевна традиција и везе између старих и нових писаца?

Шта се све изучавало: живот писца, везе, утицаји и позајмице, заоставштина, књижевна средина, мање познати писци, рана и мање позната дела значајних писаца, књижевне школе, правци, историја жанрова, тематика?

Да ли је објављивана грађа?

Да ли су се у часопису издавали поједини књижевни историчари и шта је за њих карактеристично?

Које врсте књижевнотеоријских радова постоје у часопису: расправе, огледи, чланци?

Која су се књижевноисторијска питања највише разматрала?

Колико су теоријска схватања оригинална? Да ли су се само парафразирале или су се и разрађивале идеје познатих, страних или домаћих теоретичара?

Јесу ли то биле старе или нове идеје?

Који су се теоријски проблеми у вези с нашом књижевношћу датога времена највише постављали?

Да ли су се у часопису издвајали поједини теоретичари? Које су њихове главне идеје?

XVII) *Критика осталих уметности*

(позоришна, ликовна, музичка, филмска)

Да ли је часопис пратио збивања у осталим уметностима? Да ли је имао сталне критичаре?

Да ли су се и писци бавили позоришном, ликовном, музичком или филмском критиком?

(Иначе, и за ову критику важе питања из претходног одељка)

XVIII) *Остале књижевне врсте*

Путописи, хумористичке и сатричне приче и цртице, максиме или афоризми, пародије, записи.

Које су место заузимале ове врсте у часопису? Ако их нема, да ли се може знати због чега?

За ове текстове такође важе нека од оних питања која се постављају у вези с прозом: основне одлике дате врсте, кључне теме, новина, главни аутори и њихово место у књижевности.

Уколико се у часопису објављују *драме* и драматизације, у целини или у одломцима, та и слична питања ће се опет поставити с тим што треба додати и она која се непосредније тичу специфичности саме драме (сценско извођење и сл.).

XIX) *Народна књижевност*

Да ли је народна књижевност плански објављивана?

Шта се објављивало: епске и лирске песме, приповетке, загонетке, басме, пословице?

Да ли су то стари или нови записи?

Да ли их објављује сам записивач?

Да ли записивач даје тачне податке о казивачима и о самом начину записивања?

Ако се објављују текстови из рукописних збирки старијих или новијих записивача, да ли је поменут и приређивач? Да ли се дају подаци о збирци и да ли је приређивање поуздано?

Да ли су објављени текстови варијанте већ познатих песама, приповедака итд. из Вукових и других штампаних збирки?

Да ли су дати текстови нешто допринели проучавању и бољем познавању народне књижевности?

XX) *Преводна књижевност*

Да ли су у часопису преведени текстови излазили редовно или повремено?

Како су заступљене поједине стране књижевности?

Да ли су се више објављивали преводи класичних или савремених дела?

Да ли је часопис имао свој избор превода или је доносио оно што се и у другим часописима појављивало?

Да ли се у часопису срећу мање значајни страни писци, који су у одређеним тренуцима код нас имали велики углед (Коцебу, Марко Вовчек, Ада Негри, Ж. Ренар, Хередија и др.)?

Да ли је часопис први или међу првима преводио неког страног писца који још није био афирмисан у својој књижевности?

Да ли је часопис први заинтересовао наше читаоце за неку страну књижевност, правац у страној књижевности или за неког страног писца?

Да ли се могу утврдити разлози превођења одређених страних писаца?

Ко су преводиоци? Да ли су били познати или непознати? Како су потписивани? Да ли су преводили с изворника? Да ли су преводили по наруџбини уредништва или по сопственом избору? Да ли је уредништво редиговало преводе?

Да ли су преводи из часописа касније прештампавани и како су оцењивани?

Да ли су се страни текстови слободније преводили („посрбљавали“) и прерађивали?

Да ли су се домаћи писци угледали на стране текстове објављене у часопису?

Да ли се у часопису штампају текстови на страним језицима?

XXI) *Написи о страним писцима и књижевностима*

Да ли су ти написи преведени?

Да ли су то информативни чланци, некролози, белешке уз превод, биографије, огледи или студије?

О којим страним писцима се највише писало и зашто?

О којим страним књижевним појавама (покретима, правцима, школама итд.) се највише писало и зашто?

XXII) *Наука и филозофија*

Које су место у часопису заузимали наука и филозофија?

Да ли су се објављивали стручни или популарни написи? Ко су њихови аутори? Научници и филозофи или књижевници?

Којим се научним областима часопис највише бавио?

Да ли је часопис заступао неки филозофски правац или мишљење неког филозофа (Хегела, Мила итд.)?

Да ли је објављивана историјска и друга грађа за научна испитивања?

Да ли има (ауто)биографија, писама и дневника научника и филозофа?

Да ли има књижевних радова познатих научника и филозофа?

Како се писало о научним установама? Да ли су се бележиле прославе, годишњице, скупови? Да ли су се давали осврти на резултате научних истраживања саопштене у научним публикацијама, билтенима итд.?

Да ли се могу уочити везе између научних и филозофских прилога, с једне, и критике, историје и теорије књижевности, у часопису, с друге стране?

XXIII) *Привреда и друштво*

Да ли су објављивани прилози о привредним и друштвеним питањима и које место они заузимају? Ко су аутори прилога? Стручњаци, познати публицисти и новинари или књижевници?

Која су се привредна и друштвена питања највише претресала?

Да ли се о њима писало објективно, неутрално, или с једног идеолошког и страначког гледишта?

Да ли се проза у часопису бавила темама које су се обрађивале у написима о привреди и друштву?

XXIV) *Остали прилози*

Да ли је часопис пратио рад културних установа као што су библиотеке, музеји, књижаре и издавачке куће, Матица српска, Српска књижевна задруга?

Како се о њима писало?

Да ли је часопис доносио белешке о свакодневном културном животу? Да ли су оне само информативне или се у њима дају и оцене?

Да ли има огласа? Шта се све оглашавало? Да ли огласи садрже идеолошке поруке? На шта се све апеловало у огласима (родољубље, потреба за просвећивањем и ширењем знања, национални задаци итд.)?

Да ли у часопису има литографија, фотографија, пртежа и карикатура?

Да ли су текстови илустровани? Да ли су илустратори и аутори поменутих ликовних прилога познати, потписани?

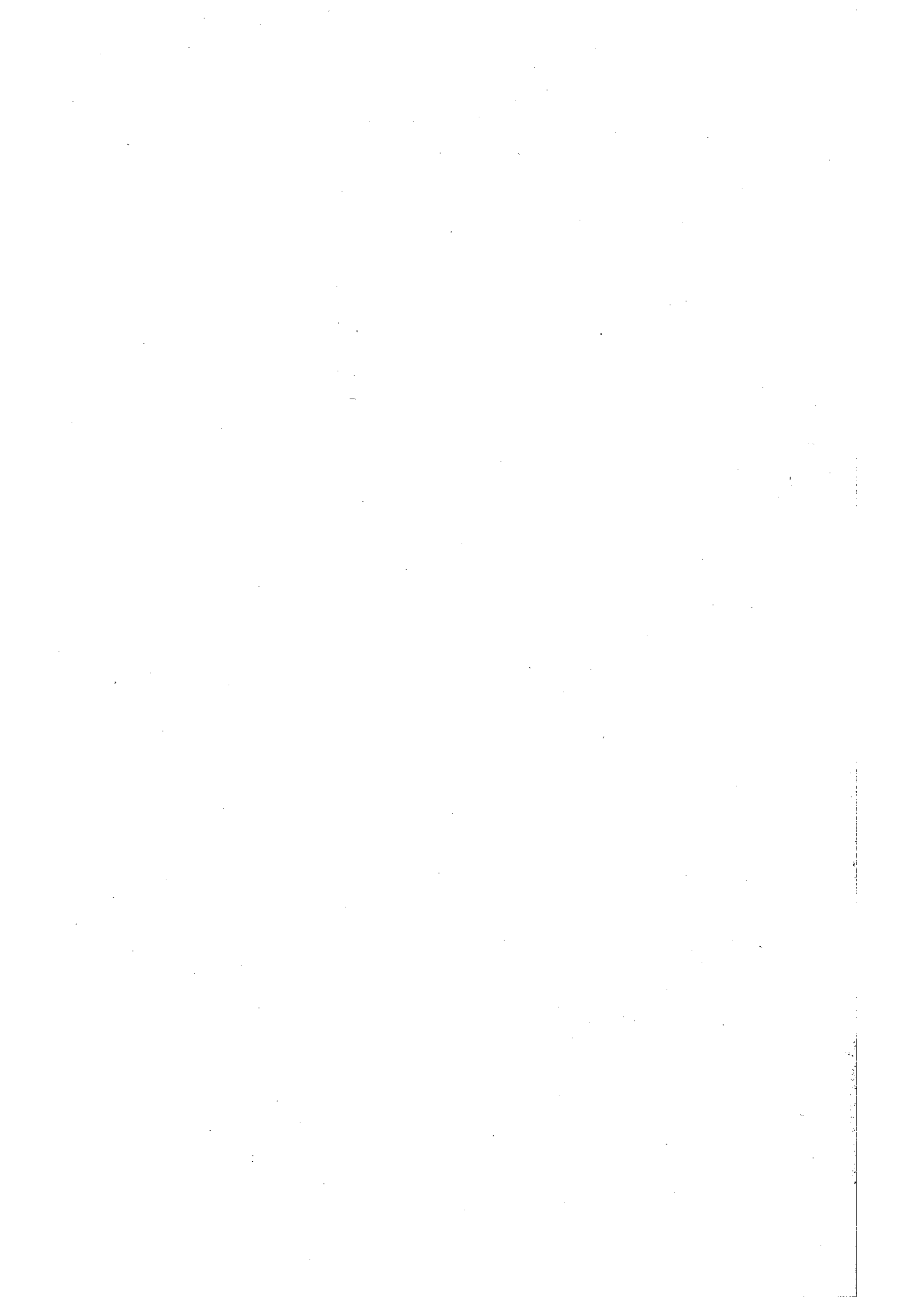
Да ли је часопис објављивао репродукције уметничких дела? Ако јесте, да ли су то класична или савремена и модерна дела? Да ли је часопис на тај начин доприносио афирмацији неког значајног сликара, вајара, архитекте? Или уметничког правца?

Да ли су се објављивали библиографски подаци о књигама и другим публикацијама? Да ли су такви прилози били стални или повремени?

Да ли има посебних прилога (колажи, кратке вести, дужи и краћи цитати) који су карактеристични за часопис?

XXV) *Еволуција часописа. Промене*

У сваком од ових одељака треба поставити и питања о променама и утврдити, ако је могуће, да ли су и како утицале на оријентацију часописа и на његову еволуцију у целини узев.

Борђије Вуковић

ЗА ЈЕДНУ ИСТОРИЈУ КЊИЖЕВНЕ ПЕРИОДИКЕ

Вишетомна *Историја српске књижевне периодике 1768—1941*), која ће се припремати у Институту за књижевност и уметност у Београду, требало би да буде обимен енциклопедијски преглед намењен стручњацима, наставницима, сваком ко се занима за ову област културног наслеђа. *Историја* ће пре свега садржати попис и обраду свих издања која, с једног или другог разлога, потпуно или делимично, спадају у „српску књижевну периодику.“ Поред тога, у књизи ће се расветлити и само издавање часописа и листова, алманаха и календара, услове по којима се оно обављало и циљеве које је од раздобља до раздобља имало. Колико се сада може предвидети, то ће бити прва књига ове врсте на нашем језику и она треба да задовољи различите потребе и да буде прављена на основу неколико усуглашених начела која се обично узимају када се припремају енциклопедије и слична научно-информативна дела.

У раду на *Историји* учествоваће и истраживачи из других области, те је и због тога потребно да се она унапред јасно обликује, да се у целини и у појединостима тачно разради њен план, обим њених делова, чак и њен графички изглед, што је, уосталом, и најбољи начин да се истраживачка екипа од почетка окупи на јединственом задатку, да већ од почетка поуздано зна какво дело припрема.

Интересовање за периодику било је код нас доста велико још почетком овога века, када су се појавили први прегледи историје штампе (Скерлић), огледи о „књижевним листовима“ уопште (Богдан Поповић) или о појединим старијим часописима (Павле Поповић), што није случајно, јер су тада, поред осталог, створене и веће институционалне могућности за научно проучавање књижевности, а сами часописи и листови су имали знатну улогу у целокупном културном и друштвеном животу. Међутим, подробно изучавање периодике тек је недавно отпочело. Прве монографије о часописима објављене су у последњих десетак година. Занимање за ову област нагло расте, о чему сведочи и велики број стручних радова који се данас појављују на многим језицима. Сви су изгледи да ће она постати предметом рутинских академских послова, непрегледно и богомдано поље за оне који пишу магистарске и докторске тезе. На другој страни примећујемо да удео периодике у самом књижевном

животу постепено опада и да она није више оно што је својевремено била. Без обзира на то, припрема *Историје* пада у право време. Има довољно услова да она буде једно одишта савремено дело. Зато она не би требало да буде проширени библиографски приручник. Њен задатак би могао бити знатно већи. Ослањајући се на оно што је већ урађено, екипа сарадника би могла систематизовати изучавање периодике и изложити најважнија теоријска питања која се ту постављају, па је и стога неопходно да се унапред разговетно одреде начела према којима ће *Историја* бити прављена.

Свако овакво дело зависи од постојећих праваца проучавања и нивоа знања у једној или у више области. Периодика је важан и незаменљив извор податак за стручњаке из разних дисциплина. Сарадницима *Историје* стоје на располагању не само радови књижевних историчара него и многих других, социолога и социјалних психолога („анализа садржаја“, „истраживање мотивација“) и, уопште, оних који су се бавили „медијумима“, што је битно обележило хуманистичке науке после другог светског рата. Ту су формулисани проблеми који имају шири теоријски значај. Општење је опсесивна тема нашег времена. Више него књижевно дело часописи и листови се дају посматрати као облици општења, јер је ту веза између пошиљаоца и примаоца непосредна и готово очевидна. Уредници и сарадници се обраћају читаоцима, дописују се с њима, послушују њихове реакције, одговарају на њихове захтеве, повлађују њиховим жељама или њиховогм укусу. Покушаји да се систематизује „комуникативно делање“, којих данас такође све више има, могли би се непосредно користити приликом разраде методолошких основа *Историје*. Осим тога, за сараднике *Историје* значајни су и радови о „функционалним стиловима“ (један од њих је и „публицистички“) и о извесним врстама, као што су репортажа, чланак, интервју, или о паралитератури, чији је удео у периодици веома велики. Остале примере није сада неопходно набрајати. Јер, реч је овде пре свега о томе да се приликом израде *Историје* морају користити многа савремена знања, свеједно што су настала у другим областима. Уколико се то не би узело у обзир, уколико историчари књижевности, који ће чинити главнину сарадника *Историје*, не би били спремни да изађу из својих (уских) традиционалних оквира, општи значај књиге био би знатно мањи. Једна погодна прилика била би пропуштена и цео подухват, без правог разлога, сужен, мада, како ћемо видети, има и веома озбиљних тешкоћа око одређивања и ужих и ширих задатака *Историје*, за чију израду недостају многи претходни радови, почев од пописа читаве периодике и њеног разврставања па до монографија о обимним часописима и листовима који су годинама и деценијама излазили.

Историја периодике и друге „историје“

Часопис и листови су мешавина у правом смислу речи. Они садрже различите текстове и повезани су с разним странама друштвеног и културног живота. Због свега тога се неизбежно поставља и питање: како из те мешавине издвојити оно што треба да буде предмет „историје периодике“? И какви су њени односи с другим „историјама“, њеним ближим и даљим сусеткама? Ваљан одговор на та питања по-дразумевао би и систем научних дисциплина којим сада не располажемо. Једно је ипак извесно: историја књижевне периодике стално се сусреће с другим „историјама“ или се налази између њих. Она се најпре дâ схватити као огранак историје књижевности, нарочито ако је посреди изучавање књижевних текстова у часописима и листовима, алманасима или календарима. Али то није довољно. Оставимо по страни, бар за тренутак, природу текстова и њихово мешање и пођимо од једноставне чињенице да је издавање и уређивање периодичних публикација, као и сарадња у њима, посебна делатност, па је као такву ваља најпре и посматрати, што наравно не значи да уреднике, власнике и штампаре треба прогласити главним јунацима историје периодике. Послужићемо се једним примером. Историја позоришта не би обавила своје задатке ако се у њој, поред писаца текстова, не би нашли глумци, редитељи, сценографи и костимографи, ако се не би осветлила и економска страна позоришних представа и остало што делује на свакодневни позоришни живот. Слично је и са изучавањем периодике: оно треба да обухвати читав сплет улога од којих зависи њено излагање. Свако искључиво усмеравање на анализу текстова и за-постављање уредничких послова и финансирања, вештине придобијања читалаца или односа са цензуром, знатно би нас удаљило од онога без чега не би ни постојали часописи и листови. Друго је питање како ће се све то реконструисати, да ли ће се наћи довољно података на основу којих ће се поуздано утврдити шта је чинила махом невидљива рука уредника.

Међутим, и независно од тога, постоје дилеме око одређивања предмета истраживања. Речено сасвим једноставно, главна дилема се састоји у томе да ли да се *Историја*, ова или нека друга, сужава или проширује. Ако се више пажње посвети часопису као предмету, његовом обликовању и издавању, *Историја* се подређује дисциплинама које се баве *књигом*, примењеном уметношћу, штампарством. Ако се само анализирају текстови, неће се добити историја *периодике*. Ако се узму у обзир превасходно књижевни прилози, створиће се нетачна слика о књижевности једнога доба или ћемо бити приморани да се стално бавимо оним што је изван периодике, па би у том случају било боље писати историју књижевности која би обухватила и оно што је објављено у периодици. Ако се запоставе некњижевни текстови, часописи и листови ће бити непотпуно приказани. Ако

се *Историја* проширује толико да допушта обраду и тих текстова, излаже се опасности да преузме оно што припада другима, што би се боље урадило у историји идеја, науке или друштвеног живота. Чим покушамо да га одредимо, предмет истраживања изгледа одвећ сужен или се око њега стварају све већи кругови и он постаје превише растегљив. Наизглед су ово вештачке дилеме. Па ипак, с њима ћемо се непрекидно суочавати у читавом низу конкретних одлука од којих ће зависити и сам склоп будуће књиге, шта ће у њој преовладати а шта ће бити запостављено.

Границе „Историје“. Књижевна и остала периодика

Покушајмо да поближе размотримо поменуте дилеме чије је решавање отежано и због тога што се под периодиком, било да је посматрамо у синхронијском или дијахронијском пресеку, разумеју веома различите појаве.

Познато је да се границе између књижевног и некњижевног текста стално померају. Извесне врсте убрајају се час у публицистику, час у уметничку прозу. Оно што се некада читало као документ данас ће се читати као уметнички текст. Проучавајући периодику срећемо се управо с тим померањем граница и са такозваним граничним појавама. Ретки су часописи и још рећи листови који су објављивали само оно што се схватало као чиста књижевност. Није се у свим временима ни осећала превелика потреба за њима. Њихову улогу обављале су на свој начин публикације које су имале другу намену. Штавише, часописи који су имали највише успеха нису били искључиво књижевни и настојали су да то и не буду. Дневни листови редовно или повремено доносе „књижевне додатке“ и „прилоге“ и често имају већи значај него књижевна периодика у ужем смислу речи. Божићни и ускршњи бројеви три дневна листа између два рата, *Политике*, *Правде* и *Времена*, садрже велики број текстова најзначајнијих писаца тога доба. Ма која историја периодике била би непотпуна ако не би обухватила и те листове. Поред тога, књижевне часописе су уређивали и они који ништа нису писали, а угледни писци били су уредници сталешких гласила у којима мало има или уопште и нема књижевних текстова. Црњански је уређивао *Наша крила*, која су издавали авијатичари. Шта год дакле узели, врсте текстова, функцију и тип часописа или листа или њихове уреднике, видећемо да се речене границе не дају тако једноставно повући, да је готово немогуће за сва раздобља на исти начин одредити да ли нешто спада или не спада у „историју књижевне периодике“.

Спорни случајеви ипак нису безбројни и дају се решити помоћу историјских мерила. *Историја* ће обухватити све периодичне публикације у којима има књижевних прилога у данашњем и некадашњем смислу речи. Али и ту искрсавају питања на која се може различито одговорити. Какав ће

статус имати остала периодика? Шта ће се све у њој обрадити? Да ли ће се издвојити књижевни прилози и занемарити читав контекст у којем се налазе? Напокон, који ће се све текстови узимати као књижевни?

Та питања се на посебан начин постављају код научних часописа или зборника, који се појављују тромесечно, полугодишње или годишње, па за њих важи и посебна одреба саме периодичности излажења као једног од мерила бирања публикација за *Историју*. Јасно је да ће се обрадити часописи који се баве науком о књижевности: *Прилози за књижевност, језик историју и фолклор, Прилози проучавању народне поезије*. Мање је извесно какав ће статус имати *Јужнословенски филолог* и *Наш језик*. Филологија, лингвистика и наука о књижевности су сродне дисциплине које су се често обједињавале и заједно студирале. Да ли ће се сви радови у поменутиим часописима подједнако разматрати или ће се узимати само они који се баве искључиво књижевним питањима? Да ли ће се на сличан начин поступати и са периодиком за ликовне уметности, позориште, филозофију, теологију, етнологију. То су суседне области где се говори и о књижевним појавама. У *Караџићу* има фолклористичких и етнолошких радова. Ако се *Караџићу* да исти статус као и *Прилозима*, да ли би са тог списка требало да изостане и *Етнологија*? И ко су све суседи? Да ли у њих убројити и археологе? Кажемо ли „да“, онда би се већа пажња морала поклонити и *Старинару Српског археолошког друштва*, који је с прекидима излазио од 1884. до 1956. Чисто филозофских часописа код нас до 1941. године није било. Изузетак је *Philosophia* коју су у Београду издавали немачки емигранти, на немачком језику, где је објављен чувени Хусерлов спис *Криза европске науке и трансцендентална феноменологија* и где има и радова наших аутора. Али филозофија се појављивала на другим местима, у *Архиву за филозофију, педагогију и друштвене науке*. Суседи нису сами. У периодици се дисциплине различито повезују, што показује и *Архив. Историја* би дала погрешну или непотпуну слику научне периодике ако би се заобишли *Гласник српског ученог друштва* и *Годишњица Николе Чуића* и, уопште, ако би се у научним публикацијама тражили само радови што се искључиво баве књижевним темама. На страну сада практичне (не)могућности извођења таквог подухвата као што је обрада дугогодишњих научних часописа и зборника, који су били и добро уређивани. Уколико би се они обрадили онако како заслужују, према свом општем значају, *Историја* би се неизбежно претворила у „историју књижевне и научне периодике“, готово би се рекло и у „историју науке код Срба“, што није њен циљ.

Дилеме настају и у вези с „часописима за културна и друштвена питања“, како се они понекад зову. *Летопис Магице српске* је у појединим раздобљима или бар годинама ишао у том правцу. Књижевна периодика често тежи баш томе. У њој се стално срећу чланци о друштвеном и

културном животу. *Мисао* је била „књижевно-политички часопис“, како стоји у њеном поднаслову. Границе се овде не могу увек ни повући. *Живот и рад* се претежно окретао друштвеним и привредним проблемима, али је редовно објављивао песме, приповетке, осврте на књиге и на књижевне прилике. Да ли ће се у оваквим часописима обрађивати само књижевни прилози, рачунајући ту и приказе књига и ситне белешке, или ће се подједнако узети у обзир и оно што се убраја у публицистику? У ствари, положај публицистичких врста није ни мало лако одредити. Има чланака о политичким темама који су боље написани него огледи и студије о писцима и делима. Међу новинарима налазимо људе од пера и књижевнике који су живели од сарадње у новинама. Између два рата многи писци су били државни чиновници, наставници и дипломате, или новинари, или су, као Црњански, били час једно, час друго. Слично се дешавало и у ранијим временима. Новинарство је писце одувек привлачило. Чланци Пере Тодоровића о хајдучији данс се читају с већим задовољством него многе приповетке онога доба. Потомство је заборавило Тодоровића романописца а запамтило новинара и ратног извештача. Таквих примера доста има. Лаза Костић је свој дар расписао на новине које је уређивао и у којима је сарађивао, а био је срећније руке када је писао чланке него када је писао приповетке. Костићев хумор, његове сјајне досетке показују се и у најситнијим прилозима, белешкама и вестима. А тек Станислав Винавер! Њему својствене виспрене формулације пре ћемо наћи у кратким текстовима које је, по дужности, из дана у дан писао, него у његовим већим огледима и расправама. Због свега тога се питамо да ли ћемо раздвајати публицистику књижевника од публицистике публициста, новинарство једних од новинарства других? Изостављајући једну, другу или обе групе текстова, сужавамо границе *Историје*, одбацујемо оно што је за часописе и листове такорећи пресудно, од чега они махом живе, од чега зависи њихов утицај, број претплатника и читалаца. Најједноставније решење би било да се узму у обраду важније публицистичке врсте (фелтон, репортажа) у читавој периодици, без обзира на то да ли су аутори познати књижевници или други људи од пера, али ће *Историја* онда постати и „историја публицистике и новинарства код Срба“, што такође није њен циљ.

Биће зато неопходно да се при избору ових текстова примењују и жанровска и вредносна мерила. И ту наравно има дилема. У првој половини прошлога века периодика је увелико доносила популарне и поучне чланке о разним појавама, који су се схватили као књижевни прилози. Данас би се они бз великих двоумљења уврстили у публицистику. Њихова вредност често није велика. Строга примена савремених мерила довела би до тога да се непотпуно прикаже читава старија периодика која је имала своја схватања о природи и вредности текстова и о самој својој уло-

зи. Међутим, од савремених мерила се, све и када бисмо хтели, не може одустати, нити би, опет, било добро ако би се публицистика час укључивала у *Историју*, час искључивала из ње, као што не би било најсрећније ако би се занемарили преображаји периодике и неизбежна релативност мерила. Шта онда преостаје да се уради? Једна могућност састоји се у томе да се публицистика посматра с гледишта књижевног историчара који ће усагласити некадашња и данашња схватања о структури и вредности текстова и имати у виду специфичне особине периодике у сваком раздобљу посебно.

Постављајући максималне захтеве радо бисмо пожелели историју периодике која би показала и то колико су се поједини сталежи занимали за књижевност и како се то испољава у њиховим гласилима. Раније су официри и свештеници припадали друштвеној елити те су се као такви више бавили и књижевношћу. Међу лекарима било је доста познатих писаца: од Стејића, преко Владана Борђевића до Лазаревића, Радића и других, све до данас. Крајем века на сцену излазе радници, а између два рата сељаци, па се и једни и други почињу бавити и уметничким пословима и сарађују у периодичним публикацијама.

За разлику од научних, стручни часописи се више занимају за популаризацију знања и за свакодневни живот људи одређене професије. Тиме се одликује и сталешка периодика коју није увек могућно разликовати од стручне. Учитељи и наставници су издавали своје часописе и листове који су и стручни и сталешки. Ту спадају и извештаји гимназија где су се некада објављивали чланци из књижевне и културне историје или краће филолошке расправе. Верска гласила, поред песама, прича и огледа, садрже и беседе које би такође ваљало узети као књижевну врсту. „Гласници“ или билтени књижара и издавача пружају важне податке о тиражу и продаји књига, библиографске спискове, те белешке и „реферате“ о писцима и њиховим делима, који су каткада само ту сачувани.

Књижевних текстова, оригиналних и преведених, или, пак, чланака о књижевним стварима има и у часописима и листовима намењеним одређеној друштвеној групи или установи — ловцима, скаутима, или породици. Сремац је сарађивао у *Ловцу*, а Домановић и у *Ловцу* и у *Полицијском гласнику*. Из истих разлога *Историја* ће обухватити и периодичку која служи за задовољавање одређених потреба различитих група читалаца, као што су *Недељне илустрације*, и, уопште, листови за забаву и разоноду; њих до 1941. године нема много; масовно издавање илустрованих новина и магазина је појава новијег времена.

Није спорно то да ли ће сталешки и остали малочас поменути листови и часописи, ако у њима има књижевних прилога, бити укључени у *Историју*. Извесна двоумљења настаће приликом одређивања статуса тих прилога од којих многи спадају у паралитературу или у аматеризам. Аматерски

и почетнички састави се нарочито срећу у Бачкој и омладинској периодици. Ту треба разликовати оно што издају баџи сами, или уз помоћ наставника, и оно што се издаје за баџе, омладину, па и за студенте, као што је *Венац* Јеремије Живановића. Поједини од тих часописа „за младеж“ значајни су и због тога што су у њима своје прве текстове објавили они који су касније постали славни писци, као што је случај са сомборским *Голубом*, где су сарађивали Дучић, Вељко Петровић, Црњански и толики други.

Међутим, без обзира на гласовите почетнике, *Историја* не би смела да олако заобиђе ни аматеризам, ни паралитературу. Јер, за разлику од историчара књижевности који се бави више или мање провереним вредностима, писцима и делима из имагинарног музеја националне културе и из школских програма, проучавалац периодике је упућен на целокупну књижевну производњу, па дакле и на паралитературу и аматеризам који су неговали официри и свештеници, радници и сељаци, учитељи, баџи и студенти, што је често био разлог покретања и одржавања сталешких и њима сличних часописа и листова.

Разврставање периодике

У енциклопедијама и научно-информативним делима често се користе популарни класификаторски обрасци: *календар* (хронологија) и *азбука*. Њихова добра страна јесте то што су усагалшени с навикама великог броја људи и што се дају доследно применити, јер се датуми излажења часописа или листова исто као и почетна слова њихових назива утврђују без нарочитих тешкоћа. У *Историји* ће се, свакако, искористити предности хронолошког и азбучног реда. Књизи ће се додати регистри који ће тако бити урађени; зато би ваљало потражити и друге обрасце разврставања који би периодици више одговарали и обухватили њене посебне особине.

Постоји могућност да се најпре изврши основна подела на књижевну и осталу периодику. У прву би спадале публикације у којима преовлађују књижевни прилози, а у другу све друге. Та подела би одговарала карактеру саме *Историје* која је пре свега посвећена књижевној периодци. Уколико се учини ова деоба, књижевна периодика би се затим разврставала на један, а остала на други начин. Ваљана класификација претпоставља и ваљан опис, и обрнуто, а до тога би се дошло тек после многих усаглашених покушаја. На то се у овој првој фази рада не може много рачунати, а строго научни захтеви би *Историју* знатно оптеретили. Због тога би било понајбоље да се у оба случаја гласила једноставно *групишу* према њиховим карактеристичним обележјима. Али та обележја не налазимо у истој равни и узалудно их је у једној равни и тражити. За научне и стручне часописе битна је област којом се баве, док је за

дневне листове карактеристично то што излазе свакога дана. Према томе, књижевна периодика би се груписала или према области или према учесталости излажења или према основној намени или према неком другом обележју које се некада истиче у наслову или у поднаслову.

Што се књижевне периодике тиче требало би првенствено видети у каквој је она вези с правцима, покретима или школама свога времена, па је према томе и груписати. Ако би се тим путем пошло, онда би се, на пример, у двадесетим годинама издвојила гласила авангарде: *Нови покрет*, *Дан*, *Путеви*, *Сведочанства*, *Зенит*, *Дада-Цез*, *Дада-Танк*, *Дада-Јок* и други, а у тридесетим гласила левице; *Нова литература*, *Надреализам данас и овде*, *Стожер*, *Наша стварност*, *НИН*, *Млада култура*, *Уметност и критика* и остали „социјални“ или „напредни“ часописи, како су их назвали сами њихови уредници и сарадници. Предност таквог груписања састоји се у томе што показује улогу периодике у књижевноисторијском процесу. У извесним раздобљима главни часописи и листови су *органи* покрета и праваца или су бар с овима повезани. *Вила*, *Магица*, *Омладинска заједница*, *Млада Србадија*, *Црногорка* и *Преодница* увелико су обележене књижевним и идеолошким схватањима Уједињене омладине српске. У ствари, од почетка шездесетих година прошлога века па до 1941, у сваком раздобљу налазимо по једну групу већих и мањих часописа и листова који оглашавају смене и стоје на страни новог у уметности и у друштву. *Српски преглед* Љубомира Недића је весник оних промена које ће наступити почетком века. Оно што је Новаковићева *Вила* била за једну, *Српски преглед* је био за другу генерацију. *Српски преглед* је означио коначан раскид с романтичарском реториком, стилем *Виле* и „омладинског доба“. Часописи се веома често оријентишу баш према водећим покретима у књижевном животу, било тако што им се приближавају или супротстављају. Нека гласила и у сразмерно кратком времену мењају свој однос према тим покретима. *Мисао* је у почетку била против „модернизма“, затим на његовој страни, под уредништвом Ранка Младеновића, да би на крају, када ју је поново узео Сима Пандуровић, постала заклето противник и „модернизма“ и „модерниста“ лично. Има и оних који стоје изнад покрета или школа. То су часописи-установе, какав је био и *Српски књижевни гласник*, где су се све време објављивали прилози писаца различитих естетских и идеолошких схватања. *Гласник* је настојао да буде централни часопис, часопис центра, који у начелу не одбија ништа што задовољава одређене норме писања, својеврстан универзитет отворен за свакога ко за то има неопходне услове. Али ни *Гласникова* линија није била увек иста. Уколико се не би издвојио и ставио на почасно место, као наш најзначајнији часопис уопште, *Гласник* из првог периода, до 1914, припадао би групи оних који су, заједно са *Српским прегледом*, као претечом, представљали ново време, а *Гласник* из двадесетих година стајао би изме-

бу гласила авангарде и њених противника јер је доносио текстове и „стarih“ и „нових“.

Такво груписање је пре свега погодно за монографије које настоје да обухвате оно што је у једном добу узајамно повезано. Међутим, за књигу као што је *Историја* тај начин неће увек бити сасвим подесан, што се донекле види и из већ наведених примера. Пре свега, не налазимо увек правце или покрете који би пресудно утицали на оријентацију часописа и листова. Нарочито у старијим раздобљима. Постоје времена деоба и сукоба, када се зна „где је ко“, али и времена у којима нема ни великих идеја, ни борбе око њих, ни правих и доследних опредељења. Борбе могу бити дуге и жестоке, али не предодређују структуру периодичних издања. Тако нешто срећемо у тридесетим и четрдесетим годинама прошлога столећа. Најважнији спор тога времена, вођен око језика, писма и правописа, одјекнуо је у периодици, као и другде, али сва ондашња гласила се неће добро груписати ако се пође од тога да ли су била за или против Вука. Распоред снага у књижевноисторијском пољу је често непостојан. После „бура и јуриша“, махом краткотрајних, долази помирење завађених. Уклањају се поделе и мењају становишта. Противници зачас измењају своје редове и набу се на заједничком послу. Сукобе и промене схватања налазимо и код оних које бисмо ставили у исту групу. Полемика вођена између *Надреализма* данас и овде и *Стожера* открила је битне разлике између њих, али то није спречило један број њихових сарадника да се, неколико година касније, окупе и удруже у *Нашој стварности* после које су се опет разишли. У периодици има разних облика повезивања људи, идеја, странака и секти. Различити су и обичаји од којих зависе правила сарадње. Некада се објављивање у гласилу неистомисљеника узима као прекршај или као покрштавање. Штампане у једном искључује штампање у другом часопису или се то узима као нешто нормално. Побуњеници и опозиционари између два рата сарађивали су или чак имали сталне рубрике у новинама које су браниле поредак. Осим тога, увек ће се наћи знатан број оних који неће бити обухваћени груписањем према књижевноисторијским формацијама, као што су локални листови и часописи, мала привремена гласила без одређеног циља и програма или пак она која стоје по страни, не опредељујући се ни за старо, ни за ново, што не значи да су и лоше уређивана.

На основу свега тога да се извести једноставан закључак да је и књижевну периодику тешко груписати према једном начелу које би важило за сва раздобља и за све што ће се у *Историју* унети. Зато и овде остаје захтев да се потражи оно што дате појаве највише обележава. На пример, хумористички часописи и листови чине једну, а бачки другу групу. Први се издвајају према жанровским одликама текстова који у њима преовладавају, а други према намени и према њиховом књижевном аматеризму, или ће се одвојено дати оно што издају баци и оно што се издаје за баке.

Описивање периодике

Опис треба да буде прављен у складу с карактером *Историје* и да обухвати основна својства периодике, писање и уређивање. Такође би ваљало поћи од публикације као целине и од онога што се ту може објективно утврдити, а то је план према којем се распоређују текстови и одређује однос различитих врста прилога.

Баш када је о овоме реч, могућно је разликовати *часопис* и *лист*, које узимамо као два идеална типа периодичних издања. Они се већином разликују и по формату: кварто и фолио. Дужина текстова, њихов распоред, број и обим рубрика, веза између њих, графички изглед, све је то углавном друкчије у листу него у часопису. У листу текстови лакше попримају смисао који у другом контексту не би имали. Теже је као целину описати лист него часопис. Лист је „уметност дана“, како би рекао Тарабукин, те у њему постоји тежња да се план мења, да се налазе нове комбинације и стално одговара на изазове свакодневних догађаја. Часопис тежи постојаности, устаљеном реду. *Српски књижевни гласник* је на прво место стављао прозу, пре свега приповетку. Од тога је врло ретко одступао. Додуше, и лист се прави помоћу шема, али оне више допуштају премештање, импровизацију, монтажу. Лист се не да до краја испланирати и у њему увек има белина које се попуњавају према прилици или у последњи час. Одељци и рубрике у часопису одговарају поделама жанрова, занимања, или подели рада: наука, уметност, „дривредни преглед“, а у листу се план и изглед целине стално мењају зависно од тренутних односа и значаја савремених појава. Часопис рачуна на навику, лист на изненађење. Први настоји да систематизује приказивање ствари, а други је огледало непревладане збрке појавног света. Упоређивање по супротности дало би се наставити, што не значи да ту нема и сличности. У листу већу улогу имају графички знаци и саопштавање „између редова“. Читање старих листова захтева познавање конвенција општења, облика посредног говора и свега онога што су људи једнога доба знали и подразумевали.

У часописима и у листовима обично срећемо оно што им даје „тон“, по чему се они распознају. Велики удео у томе имају естетска и идеолошка схватања. Њих не треба тражити само у чланцима у којима се она експлицитно износе. Јер, и у текстовима различитих аутора препознајемо идеологеме или изразе који на та схватања јасно упућују. То су својеврсне лозинке којима се некада и сами сарадници служе како би показали своју припадност једном гласилу и кругу људи око њега. Или то уредници уносе приликом редиговања. Стога би ваљало потражити извесну стилско-идеолошку норму према којој се текстови редигују или пак пишу. Уредници и сарадници поседују свој хумор, свој жаргон, своју фразеологију, што нарочито даје боју ситним прилозима, белешкама, коментарима или преписци с читаоцима.

У *Српском књижевном гласнику* је негован висок, отмен тон, захтевана чистота књижевног језика, избегавани локални и дијалекатски облици и допуштане туђице, а строга, оштра критика ретко се када претварала у памфлет и вређање писаца. Отуда многи текстови у *Гласнику* личе једни на друге, иако спадају у различите жанрове, иако су их писали људи који су се разликовали по образовању, таленту и узрасту. Наравно, такве сличности налазимо пре свега у гласилима која су настојала да буду јединствена, као књига коју пише више руку. Друкчијих примера, иначе, има веома много; у једним постоји истовремено више стилова, а други на стил и не помишљају.

Бавећи се периодиком, бићемо готово увек приморани да изађемо из њених оквира. Она изражава потребе једног времена и њено трајање је ограничено. Настанак и нестанак периодичних публикација, њихову структуру и њихову функцију боље ћемо схватити ако расветлимо културне и друштвене прилике датог доба. Од тога често зависи продаја, однос према читаоцима, учестаност одређених врста прилога. Почев од краја прошлог века, у листовима и часописима се увелико појављују памфлети, што је повезано с променама у читавом јавном животу, страначким борбама и новим демократским погледима на слободу штампе. Тридесетих година овога века учестани су чланци о привредним и друштвено-правним питањима. У другим раздобљима преовлађују друге теме и о њима се пише и у часописима који су превасходно књижевни.

Часописи и листови имају такорећи два лица: јавно и тајно. Користећи се једним Фројдовим запажањем, рекли бисмо да у њима изгледа као цртеж оно што је, у ствари, ребус. Почевши од најобичнијих појава, псеудонима, шифара и непотписаних текстова, ту ће се увек наћи нешто што зна уредништво а не знају читаоци. Постоје и гласила тајних друштава и организација, као што су масони, који су се, изгледа, окупљали око *Јавности*, *Круга* и *Видика*. Однос јавног и тајног је важан за сваку културу и за сваку заједницу. Периодика разобличава друштвени живот и људско понашање. Чак се сматра да је то њен задатак. Обелодањујући туђе, она чува своје тајне. Многобројни су облици скривања, шифровања порука којима се она служи, као и разлози с којих то чини. Међутим, није посредни само оно што се намерно крије због цензуре или страха од казне, већ и оно што се не показује због друштвених обзира, правила учтивости, што се једноставно прећуткује као неважно, или оно што се током времена заборавило, изгубило.

Проучавалац ће често бити принуђен да ту застане или да дигне руке од свега тога. Да би у то проникао, мора се ослонити на многобројне податке, а они му не стоје на располагању. Ретки су часописи о чијем раду има довољно сачуваних докумената. Врло мало се зна о хонорарима, који су важан мотив за сарадњу, о начину финансирања, о односима власника и уредника и о свему ономе што утиче на

уређивање. Уреднички посао подразумева избор. Како ћемо описати држање уредника ако не знамо шта је смео а шта није смео да објави, шта је преправио, скратио или одбио? Такви подаци служе и за описивање и за објашњавање периодике и њеног деловања. Из писама Исидоре Секулић сазнајемо да је она одбила да сарађује у XX веку. XX век је престао да излази чим је пао Стојадиновић који га је, по свему судећи, финансирао или помагао, иако је власник био Геца Кон. Оба податка су важна за проучавање овога часописа. Када бисмо тачно знали ко је све финансирао *Политику* између два рата била би нам јаснија и њена оријентација, њени двосмислени ставови о многим питањима. Према томе, није овде уопште реч о анегдотама и интригама, него о чиниоцима који чак и пресудно утичу на периодику и који ће у већини случајева остати непознати или ће се о њима нагађати на основу оскудних података из преписке, мемора и несређених архива.

Главни задатак јесте зацело описивање текстова у периодици. Оно се у начелу обавља исто као и у осталим приликама. Песму или роман у часопису описујемо онако како бисмо учинили и када их нађемо у засебној књизи. Свако ће се ту служити метајезиком којим најбоље влада. Наравно, *Историја* ће наметнути ограничења. У одељку о бечкој Србадији, на пример, неће се моћи потанко испитивати Игњатовићев роман *Трпен-спасен*, који је у њој објављен у наставцима, али ће бити потребно да се каже шта је *Трпен-спасен* значио за Србадију и њену уређивачку политику. *Историја* би одиста било изузетно дело када би се унапред одредили елементи текста које истраживач треба да издвоји и окарактериса, када би се тачно показала основна својства прозе и поезије у часопису, њихове жанровске особине, направио индекс мотива и томе слично јер би се тако створиле поуздане основе за сазнавање читавог раздобља, онога што је у њему учестано, што се понавља, мења, што доноси истакнути појединци, покрети или школе. Према томе, описивање би могло да има двострук задатак, да прикаже саме часописе и листове и да пружи неопходна знања за синтетичке радове о српској књижевности у целини и о појединим њеним раздобљима.

Лествица вредности

Рад на *Историји* практично неће почети док се макар и приближно не одреди колики ће број страница бити посвећен сваком обрађеном гласилу. Стога је неопходно да се установи лествица вредности и да се према њој направи тај распоред; конкретније речено, потребно је да се утврди скала с више подеока и да се за сваки подеок пропише највећи и најмањи број страница који би могао бити посвећен часописима и листовима стављеним на то место: од 1 до 10, од 10 до 20, и тако даље. Положај на скали биће, дакле, пока-

затељ опште оцене једног гласила. Појединачне оцене о песмама, приповеткама или начину уређивања изнеће се и нијансирати у самом тексту. Како ће се мерити вредност целог гласила? Поред вредности основног корпуса текстова треба проценити и ниво књижевне културе, а она се испољава у судовима о делима и ауторима, у односу према традицији и према страним литературама, избору превода, откривању нових и васкрсавању старих писаца. Приликом одређивања положаја гласила на лествици узмеће се у обзир и дужина излагања и број изашлих свезака. Због тога ће се вероватно десити да добри краткотрајни часописи добију исти простор као и они који су гори од њих, али су дуже живели и објавили већу количину текстова, што значи да ће се узети у обзир и обим грађе која се мора приказати. Узалудно је и помишљати на неку велику објективност у општој процени гласила. Појединачне оцене се не дају једноставно сабрати. Па ипак, оне се морају разграничити, јер то захтева и природа ових ствари, та мешавина доброг и лошег, бољег и горег. Уколико од тога полазимо, онда ваља просудити и однос часописа или листова према другим појавама којима су се бавили, према осталим уметностима, науци или привреди, не запостављајући ни опште хуманистичке вредности, које се бране или разарају сузбијањем или ширењем расизма, шовинизма, антисемитизма, али држимо да не би било неопходно истицати уска идеолошка и страначка опредељења и положај на лествици одређивати и према томе да ли је ко био „радикал“ или „напредњак“. Исто тако, нема разлога да се превише верује декларацијама и програмима. Уредници су иначе склони да обећају више него што су у стању да даду. Мерила су дакле разна. У ранијим временима било је доста часописа и листова који су, излазећи у туђим државама или у својим окупираним крајевима, преузимали ризик буђења „народне свести“, што ће рећи да су имали еманципаторску, ослободилачку улогу коју не треба умањивати зато што сарадници и уредници нису оставили анатологијске песме или приповетке. Периодика је царство мњења, ставова, уверења. Ма о чему да је реч, истраживач ће тешко избећи пристрасност. Родољуб ће имати више симпатија за родољубље, космополита за космополитизам, те ће се стога уверења сударати и у *Историји* као што се сударају и у периодици.

Из претходних напомена излази то да оцена часописа и листова не би смела да зависи само од тога колико је „великих писаца“ и „великих дела“ ту објављено. У слабом и неугледном гласилу каткада се нађе добар текст, али он не повећава значај осталих. Историчар периодике се у овом погледу разликује од историчара књижевности не толико због тога што би они друкчије поимали вредности уопште, него и зато што се први бави творевинама које имају и своју посебну функцију — информативну или документарну. Часописи и листови су јединствена складишта података о многим појавама, сачувани гласови прошлог дана, чији зна-

чај с временом расте, те се они и сте стране морају процењивати.

Писање текстова за „Историју“. Графички изглед књиге

Историја би требало да садржи следеће текстове: 1) предговор за целу књигу; 2) предговоре за сваки том посебно; 3) текстове о појединим часописима; листовима и осталим периодичним издањима, и, евентуално (4), текстове о часописима и листовима за које се зна да су били припремани а нису се појавили.

Предговор за целу књигу садржао би начела по којима је она прављена. У предговорима за сваки том посебно изнели би се погледи на опште одлике периодике тога раздобља, на услове под којима је излазила, на закон о штампи, цензуру, штампање и растурање. Кратак преглед периодичних издања која се нису појавила дао би расположиве податке о покретачима, позивима на сарадњу и претплату или о објављеним програмима. Тих података има у писмима, мемоарима, аутобиографијама, и у самој периодици. Дуго се код нас сматрало да је за деловање у културном и књижевном животу потребно имати свој часопис или лист. Наравно, једно су пуке намере, планови изнети у каквом необавезном разговору, а друго подухвати који су били на ивици остварења, што нас овде једино и занима. Положај периодике у одређеном добу потпуније ћемо осветлити ако имамо у виду и оно што је било спречено или већ у корену сасечено.

Средишни део *Историје* чине текстове о периодичним издањима која ће се обрадити као засебне јединице. Књиге ове врсте се не читају као романи, од прве до последње странице; могу се, наравно, и тако читати, али се оне махом узимају зато да би се прибавили одређени подаци. Због тога би и саме текстове, њихово рашчлањавање, груписање чињеница у њима и њихов графички изглед, требало прилагодити таквом читању и таквој употреби. Пошто ће *Историја* садржати огроман број података, наслова и назива, биће потребно да се установе јединствена правила цитирања, скраћенице и упутнице, што ће допринети и економији самог излагања. Ту спадају и табеле; помоћу њих би се изложило све што се да квантитативно одредити, делатност уредника и сарадника, број текстова које су објавили, однос поезије и прозе, број књижевних прилога, број превода с појединих страних језика и остало што показује гласило као целину, рачунајући ту и промене настале током излагања.

Информативни и естетски значај *Историје* увелико би повећале и репродукције. Без њих се не би јасно предочио сам изглед периодичних издања. То се да и речима описати, али ће сваки опис без илустрације бити непотпун. Зато би вредело донети репродукције насловних страна, чак и огласа, фотографије или литографије познатих уредника и са-

радника и, уопште, предочити оно што су читаоци једног времена знали и по чему су памтили часописе и листове које су читали. Има изванредно опремљених гласила која су по дизала ниво ликовне културе у својој средини. Опрема садржи и идеолошке конотације, што би требало протумачити исто као и све визуелне знакове, симболе и амблеме, чије значење је често било утврђено. Ако би се то и репродуковало, добили бисмо више тачних података о облицима симболичког општења којима су се служили часописи и листови. Посебан случај представља хумористичка периодика *Брка*, *Стармали*, *Шаливац* и други обилују цртежима и карикатурама чија нам вредност данас изгледа већа од вредности већине текстова уз које се стајали. Текстови су изгубили дејство, њихове алузије се тешко распознају, а цртежи и карикатуре још успевају да задрже нашу пажњу.

* * *

Задржали смо се на неким методолошким и техничким питањима израде *Историје српске књижевне периодике (1768—1941)*. Уколико се она буду јасније постављала, уколико се на њих потраже и ваљани одговори, сама *Историја* и проучавање целе ове области пре ће постићи своје циљеве. Многа питања нисмо ни дотакли. Периодика је превише разнолика и разнострана. У њој се безмало о свему говори и поводом ње се готово о свему може говорити. Било који општи закључак о њој лако ће се оповргнути или бар релативнозовати навођењем примера који су нам под руком. Изучавање је тек почело и још треба да се прикупља, пописује и грубо описује ова огромна грађа. После ће вероватно доћи прављење модела и тражење заједничких именитеља за то мноштво измешаних појава. Корак у том правцу биће и уредно изучавање часописа и листова које треба да омогући и једну историјску типологију. У сваком времену распознајемо извесне обрасце према којима се праве часописи у целини, поједини њихови одељци или рубрике, као што су „смесице“ у другој половини прошлога века код нас. Периодика је царство масовне производње где има доста опонашања и преузимања калупа. *Отаџбина* Владана Борђевића је прављена и по угледу на *La Revue des Deux Mondes*. Када се појавила Бурчинова *Нова Европа* у Европи је већ биле неколико часописа са истим називом и сличним програмом. Пред *Историјом* су многи задаци; она би могла да послужи и као ослонац за друге подухвате, не само за историју књижевности и културе, него и за историју друштва која се и превише бави политичким догађајима, ратовима и странкама, а часописи и листови нам откривају и друга лица свакодневног живота и показују пут ка новим пољима истраживања.

ЗАВРШНА РЕЧ

У *Завршној речи* најпре захваљујемо свима који су допринели да овај *Попис српске књижевне периодике са прилозима* буде бољи него што би иначе био: др Божидару Јакшићу и др Василију Калезићу за допуне у другом делу *Пописа*; др Предрагу Палавестри за пажљиво читање текста *За једну историју српске књижевне периодике*; Јовану Христићу, др Драгољубу Мићуновићу и др Небојши Попову за корисне примедбе око израде *Упитника*; др Миодрагу Матићком за спремност да своја дугогодишња истраживања алманаха и календара (његова *Библиографија српских алманаха и календара* обухвата два века годишњачке периодике и требало би ускоро да се појави у издању САНУ) сажме у краћи прилог и тако пружи увид у један значајан вид српске књижевне периодике XVIII и XIX века, који овај *Попис* иначе не обухвата; и, на крају али и у првом реду, тзв. спољним сарадницима на Пројекту, његовим саоснивачима, рецензентима целог рукописа и уредницима часописа који га објављује, др Васи Милинчевићу, др Јовану Деретићу и мр Душану Иванићу. Захвалност дугујемо и библиотекарима *Народне библиотеке Србије, Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић“, Патријаршијске библиотеке у Београду, Националне и Свеучилишне библиотеке у Загребу, Библиотеке Матице српске у Новом Саду.*

Очекујемо да ћемо ускоро моћи да захвалимо и свима којима смо у *Уводним напоменама* упутили позив за сарадњу и помоћ на важном послу допуњавања и исправљања *Пописа*, који после великог рада његових аутора и сарадника коначно предајемо на употребу и оцену. Мада су се приликом пописа часописа и листова аутори трудили да не одступају од изложених начела, односно да бележе све елементе одреднице према подацима који су виђени на самом изворнику, било је и случајева када су били принуђени да уносе податке према постојећој литератури. Помоћ од литературе, на коју аутори по правилу упућују и која је наведена уз *Попис*, нарочито је била неопходна код пописа периодике између 1919. и 1941, јер комплети многих међуратних часописа нису лако доступни и понекад су расути по библиотечким фондовима широм Југославије. А за поједина гласила не постоје поуздани подаци ни у литератури, па се цео овај подухват не може сматрати потпуно завршеним. Предстоји и посао уједначавања и усаглашавања навођених података, мада је ту на извесна одступања утицала разноврсност самих података из часописних одредница, а и прилика и услова уређивања и издавања часописа (име власника, на пример, по правилу није бележено сем кад су власник и главни и одговорни уредник часописа били исто лице).

Не треба, ипак, губити из вида чињеницу да је основни циљ овог подухвата био да пружи што потпунији попис српске књижевне периодике и српске периодике која је доносила књижевне прилоге, а не исцрпну библиографију. Израда библиографије српске књижевне периодике и периодике са књижевним прилозима тек предстоји као и писање целовите историје. *Попис* је био први и неопходни корак у остваривању тих радних и, надамо се, заједничких задатака што већег броја посленика наше културе.

За пројекат Историја српске
књижевне периодике, руко-
водицац др Александар Петров